

ՅԱՅՏՏՆՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԻ ԸՍՏ ՓԻԼՈՍՈՖԻԻ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ԶԻՆՔ ՈՒՐԱՅՈՂՆԵՐԸ

Բ

Յայտնութիւնը, ըստ Փիլոնի, ոչ միայն կարելի կ'ընէր Աստուծոյ ճանաչումը, այլ նաեւ ծնունդ կու տար աւելի ճշգրիտ ըմբռնումի մը Աստուծոյ մասին, և այսպէս անկիպ գանազան առիթներով իր ճառերուն մէջ կը բացատրէ թէ ի՞նչպէս կը տարբերի Յայտնութեանական ըմբռնումը Աստուծոյ՝ իմաստասէրներու գործին մէջ տրուած Աստուծոյ բանական ըմբռնումէն:

Փիլոն երեք գլուխներու տակ, որոնք կրնան ամփոփուիլ իբրեւ իմաստ՝ հակադրութիւնը Անհուն և Հունաւոր Աստուծոյ ըմբռնումին, կը ներկայացնէ Ս. Գրական ըմբռնումը Աստուծոյ որպէս հակադրութիւն յոյն իմաստասէրներու ըմբռնումին:

Նախ, Աստուած անհուն է այն հասկացողութեամբ որ անըմբռնելի է, որովհետեւ այն որ անհուն է՝ անըմբռնելի է, համաձայն իմաստասիրական ընթացի բանաձեւին⁽¹⁾:

Աստուծոյ մասին իր խորհրդածութեանց սկիզբը, Փիլոն կը յայտարարէ թէ կարելի չէ ճանչնալ զԱստուած իր էութեան մէջ: Ինչ որ կարելի է գիտնալ Աստուծոյ մասին՝ իր Գոյութեան իրականութիւնն է: Այս զատորոշումը՝ Աստուծոյ Գոյութեան ճանաչողութեան և Անոր էութեան ճանաչողութեան միջև, նարութիւն մըն է յունական իմաստասիրութեան համար, ներմուծուած Փիլոնի կողմէ:

Փիլոնէն երկու դար ետք և անոր Աստուծոյ անըմբռնելիութեան ուսուցման ազդեցութեան տակ, Եկեղեցւոյ Հայերու մտքին մէջ հաջք ծագեցան թէ Պրատոն յղացած էր արգեօք Աստուծոյ էութեան անըմբռնելիութեան միտքը⁽²⁾: Անկախ պայմաններու տակ կարելի է ըսել որ Պրատոնի Աստուածը Մէկն էր Գաղափարներէ, իմանալի իր էութեան մէջ, և զոր կարելի էր նկարագրել, թէն Պրատոն անգիտակ չէր տրամաբանական գեանի վրայ ծագող զբոսաւարութիւններէն՝ որոնք կրնային յառաջ

գալ իր տեսակէտէն մեկնելով: Արիստոտէլի Աստուածն ալ իմանալի էր իր էութեանը մէջ⁽³⁾: Անկարաբարելի (ἀσφραγος), Անանտանելի (ἀκατονόμαστος) և Անիմանալի (ἀκατάλητος) եղբիւրը, որոնցմով Աստուծոյ անճանաչելիութիւնը բացատրուած է Փիլոնի կողմէ, իրմէ առաջ չեն տեսնուիր յոյն իմաստասիրական գրականութեան ամբողջ տարածքին իբրեւ Աստուծոյ ստորոգելի, բայց իրմէ ետք անոնք սկսան յաճախ գործածուիլ յոյն իմաստասիրութեան մէջ: Փիլոնի տեսակէտին՝ Աստուծոյ անըմբռնելիութեան, գլխաւոր ազդիւրը՝ իր իմաստասիրական խիստ մեկնութիւնն էր Ս. Գրքի արգելիքին, նմանցնելու զԱստուած երկնային, երկրային և կամ ջրային որեւէ մարմնի: Փիլոնի համար Աստուծոյ «Անմասնութիւնը» կը նշանակէր Անոր Եղականութիւնը, որով Ան չէր պատկաներ որեւէ որոշ դասի մը և հետագայր կարելի չէր որեւէ յղացք բանաձեւել իր մասին և որով Ան անըմբռնելի կը գտնուար⁽¹⁰⁾:

Երկրորդ՝ Աստուած անհուն է իբրեւ անհուն Բարութիւն: ա) Աստուած կը գործէ Կամքով, Զեռով և Նպատակով բացարձակապէս ազատորէն: բ) Աստուած մը գործադրէ իր Անձնական Նախախնամութիւնը մարդոց վրայ: Այս յղացքը՝ Աստուծոյ անհուն բարութեան իր ամբողջական գործադրութեամբ, Փիլոնի կողմէ կ'առաջարկուի որպէս հակադրութիւն յոյն իմաստասէրներու տեսակէտներուն: Արդարեւ, Փիլոն գիտէր թէ յոյն իմաստասէրները կը նկարագրէին զԱստուած որպէս Բարի ՈՅի: Եւ թէ անոնցմէ ոմանք, ինչպէս Պրատոն և Ստոն-իկեանները բայց ոչ Արիստոտէլ, Անոր կու տային Նախախնամող ստորոգելին: Սակայն Բարի ստորոգելին զոր անոնք կու տային Աստուծոյ իր սովորական առումով չէին գործածէր, որպէս արարք մը կատարուած Կամքով, Զեռով և Նպատակի մը համար, այլ անոր կու տային այլաբանական իմաստ մը անոր համար որ անփոփոխելի և անձեւ չարժուումը՝ որ Աստուծոյ բնութիւնէն անհրաժեշտաբար յառաջ կու գար, իմաստուն կամքն էր ինչպէս նպատակ առաջնորդուած գործողութեան մը նկարագիրը ունէր:

(1) Phys. I, 4, 187 b; 7, Metaph. II, 2, 994 b, 27-30.

(2) Cf., Philo, II, pp. 112-113.

(3) Cf., my paper "The Knowability and Describability of God in Plato and Aristotle", Harvard Studies in Classical Philology, 56-57 (1945-46), pp.

(10) Cf. Philo, II, pp. 94 ff. [233-249.

Այլաբանական նոյն իմաստով է որ կը գործածէին Բարի ստորոգելին Աստուծոյ համար ոչ միայն Արիստոտէլ և Ստոյկեաններ՝ այլ նաև Պլատոնը։ Այն հայրցման թէ «Աստուած ինչո՞ւ ստեղծեց Տիեզերքը»՝ Պլատոն կը պատասխանէ, որովհետեւ ԱՆՆ Բարի էր և կամ ԱՆՆ կը փափաքէր որ ամէն բան բարի ըլլար»⁽¹¹⁾։ Հակառակ իր «Փափաքելով բարին գործածութեան», Պլատոն կը հաստատէր թէ Աստուած տարբեր նախընտրութիւն մը չունէր Տիեզերքի ձևաւորման մասին։ Անիկա չէր կրնար տարբեր Տիեզերք մը ստեղծել որովհետեւ կային⁽¹²⁾ «նախասահմանում Օրէնքներ» (νόμοι εἰσαρμμένοι) որոնցմով Ստեղծագործ Աստուածը առաջնորդուած էր իր ստեղծագործութեան ընթացքին։

Նմանապէս, անոնք նախախնամութիւն եզրը գործածած են իրեն անփոփոխելիորէն նախասահմանում օրէնքները։ Ինչպէս Եւգենիոյ Հայրեր Փիլոնէն դար մը ետք և իր ազդեցութեան տակ փորձեցին ցոյց տալ որ նախախնամութիւնը ըստ յոյն իմաստասէրներու կը նշանակէր տիեզերական և ոչ թէ անհատական նախախնամութիւն⁽¹³⁾։ Հակառակ Ստոյկեաններու ըսածին որ յուրականին կը ներկայացնէ յոյն իմաստասէրներու տեսակէտը թէ աստուածներ հոգ կը տանէին գլխաւոր բաներուն և կ'անտեսէին երկրորդականները⁽¹⁴⁾։ Փիլոն կ'ըսէ. «Աստուած նախախնամով հոգածութիւն մը ունի ոչ միայն կարևոր իրականութեանց՝ այլ նաև անոնց որոնք նուազ կարևորութիւն ունին»⁽¹⁵⁾։

Փիլոն անտեղեկ էր այն շատ մը զբոսաւորութիւններէն՝ որոնք կրնային ծագել Աստուծոյ տրուած Բարի ստորոգելէն։ Անիկա մասնաւորաբար՝ զիտակ էր այն դժուարութիւններուն՝ որոնք կը ծագէին ֆիզիքական և հոգեկան Չարի գոյութեան հարցէն։ Անիկա մանրամասնօրէն, Ս. Դրաւան և իմաստասիրական եզրերով քննած է այս խնդիրը⁽¹⁶⁾։ Օգտագործած է նաև իւրաքանչիւր պատասխան՝ տրուած Եբրայական ազգային աւանդութենէն և փիլիսոփայութենէն։ Բայց հակառակ բոլոր լուսա-

բանութիւններուն, տակաւին անլուծելի կէտ մը կը մնար ընդհանուր խնդրէն և այդ կէտն էր զՈր Փիլոն կը լուծէր որդեգրելով Աստուծոյ Անըմբռնելիութեան սկզբունքը։ Ոչ միայն Աստուծոյ էութիւնը չենք ճանչնար, այլ նաև Անոր նպատակը և այդ նպատակին իրագործման Միջոցները և Աստուած — կ'ըսէ Փիլոն — կը դատէ այնպիսի չափանիշով՝ զոր մարդկային բանականութիւնը չի կրնար որդեգրել⁽¹⁷⁾։ Եոյն հաստատուումը պարզ յարասութիւն մըն է Սովորոր նամացիի խոսքերուն, յիշուած Յոսի Դրքին մէջ, Չարի գոյութեան հարցի աղբյուրէն, թէ մէկը պէտք չէ փորձէ գտնել Աստուծոյ կերպարեակը խորունկ գաղտնիքներ և զամ վերահասու ըլլալ Ամենակալի նպատակին (Յոս, ԺԱ., 7)։

Երբորդ՝ Աստուած անհուն է ամենակարող և կամ անհուն կարողութիւն ունեցող իմաստով՝ Փիլոն Ամենակարող ստորոգելին չորս նշանակութիւն կու տայ։ —

ա) Աստուած ոչինչէն ստեղծեց տիեզերքը և անոր մէջ դրաւ որս օրէնքներ՝ որոնցմով կը ղեկավարուէ ան⁽¹⁸⁾։

բ) Նախքան ստեղծումը մեր տիեզերքին, եթէ Աստուած կամենար, կարող էր ընաւ չստեղծել զայն, և կամ կարող էր ստեղծել ուրիշ տիեզերք մը՝ տարբեր օրէնքներով ղեկավարուող⁽¹⁹⁾։

գ) Աստուած կրնայ անտեսել իր իսկ հաստատած օրէնքները մեր տիեզերքին համար և գործել տարբեր միջոցներով՝ զորս կը կոչենք «Հրաշքներ»⁽²⁰⁾։

դ) Աստուած եթէ կամենայ՝ կարող է կործանել այս տիեզերքը և ստեղծել նոր երկինք և նոր երկիր։ Թէև ըստ Փիլոնի Աստուած այնքան բարի է որ պիտի չուզէ ընել այդ⁽²¹⁾։

Ամենակարողութեան այս ըմբռնումը իր չորս երեսներով ներկայացուած է Փիլոնի կողմէ իրեն զօրաւոր հակադրութիւն մը յոյն իմաստասիրութեան իւրաքանչիւր զպրցի։ Դարձեալ, վերոյիշեալ Աստուծոյ Ամենակարողութեան ըմբռնումին համաձայն, Փիլոն կը մերժէ Արիստոտէլեան տիեզերքի յաւիտենական ըլլալու տեսակէտը սայն հիմամբ — կ'ըսէ Փիլոն — որ

(11) Timaeus, 29 D-E. (12) Ibid. 41 A.

(13) Cf. Justin Martyr, Dialogus cum Tryphone 1. (14) Apud Cicero, De Natura Deorum II, 66, 167; Cf. III, 35, 86; Plutarch, De Stoicorum Repugnant.

(15) De Migratione Abrahami 33, 186. [titis 37, 2.

(16) Cf. Philo, II, pp. 279-303.

(17) De Providentia 2, 54. Cf. Philo, II, p. 291.

(18) Cf. Philo, I, pp. 325-347. [n. 49.

(19) Cf. ibid., I, pp. 315-316.

(20) Նոյն, էջ 347-356։

(21) Նոյն, էջ 316։

